

Univerzitet u Beogradu – Elektrotehnički fakultet (ETF)

Katedra za signale i sisteme

Tehnike obrade biomedicinskih signala 13M051TOBS

Dr Nadica Miljković, vanredna profesorka
kabinet 68, nadica.miljkovic@etf.bg.ac.rs

Operatori u R-u

-	Minus, can be unary or binary	<	Less than, binary
+	Plus, can be unary or binary	>	Greater than, binary
!	Unary not	==	Equal to, binary
~	Tilde, used for model formulae, can be either unary or binary	>=	Greater than or equal to, binary
?	Help	<=	Less than or equal to, binary
:	Sequence, binary (in model formulae: interaction)	&	And, binary, vectorized
*	Multiplication, binary	&&	And, binary, not vectorized
/	Division, binary		Or, binary, vectorized
^	Exponentiation, binary		Or, binary, not vectorized
%x%	Special binary operators, x can be replaced by any valid name	<-	Left assignment, binary
%%	Modulus, binary	->	Right assignment, binary
%/%	Integer divide, binary	\$	List subset, binary
%*%	Matrix product, binary		
%o%	Outer product, binary		
%x%	Kronecker product, binary		
%in%	Matching operator, binary (in model formulae: nesting)		

> y <- c(T, T, T, T)	
> x <- c(T, F, T, F)	
> x & y	[1] TRUE FALSE TRUE FALSE
> x && y	[1] TRUE
> x <- c(F, F, T, F)	
> x && y	[1] FALSE

- Kompletna lista operatora u R-u se može naći na: <https://cran.r-project.org/doc/manuals/R-lang.html#Operators> (pristupljeno 17. marta 2023. godine).
- Na slici je prikazan i primer upotrebe logičkih operatora.

Operacije sa nizovima – dodatno

```
> EMGsignali <- read.table("EMG.txt")
> head(EMGsignali)
      v1      v2 v3 v4 v5 v6 v7 v8 v9 v10 v11 v12 v13 v14 v15 v16
1 -0.060 -0.323  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0
2 -0.060 -0.319  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0
3 -0.097 -0.297  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0
4 -0.129 -0.267  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0
5 -0.130 -0.239  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0
6 -0.130 -0.204  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0  0
> fs <- 1000
> vreme <- seq(0, length(EMGsignali$v1)/fs - 1/fs, by = 1/fs)
> length(vreme)
[1] 39166
> length(EMGsignali$v1)
[1] 39166
>
```

- Za kreiranje određene sekvence brojeva mogu se koristiti funkcije *c()*, *vector()* i operator *'.'*
- Međutim, posebno kod formiranja vremenskih osa, pogodno je da se koriste i funkcije tipa *seq()* i *seq_along()*, ali i *rep()* jer se inkrement može podesiti na željenu vrednost.
- Na slici je dat primer formiranja vremenske ose za signal iz datoteke "EMG.txt".

Datum

```
> x <- as.Date("1970-01-01")
> x
[1] "1970-01-01"
> unclass(x)
[1] 0
> x <- as.Date("01.01.1970")
Error in charToDate(x) :
  character string is not in a standard unambiguous format
> x <- as.Date("01.01.1970.")
Error in charToDate(x) :
  character string is not in a standard unambiguous format
> unclass(as.Date("1970-01-02"))
[1] 1
>
```

- U R-u postoji posebna reprezentacija datuma i vremena.
- Datumi su predstavljeni kao *Date* klasa podataka.
- Interno, datumi su smešteni kao brojevi dana od 01.01.1970 (redni broj 1).
- Na primeru je pokazano kako je moguće predstaviti *string* kao datum primenom *as.Date()* funkcije. Primiti da *string* ima odgovarajuću strukturu u R-u (kod bi javio grešku da nema).

Vreme

```
> x <- Sys.time()
> x
[1] "2017-02-18 17:16:37 CET"
> p <- as.POSIXlt(x)
> p
[1] "2017-02-18 17:16:37 CET"
> names(unclass(p))
 [1] "sec"      "min"      "hour"     "mday"     "mon"      "year"
 [7] "wday"     "yday"     "isdst"    "zone"     "gmtoff"
> p$sec
[1] 37.30038
> p$mon
[1] 1
> p$wday
[1] 6
> |
```

```
> unclass(x)
[1] 1487434597
> |
```

- Vreme je predstavljeno sa dve klase POSIXct i POSIXlt.
- POSIXct – celobrojne vrednost
- POSIXlt – lista koja sadži i druge dodatne informacije (dan u nedelji i sl.)
- Interno, vremena su smeštena kao redni broj sekunde od 01.01.1970.
- Funkcije koje vrše određene operacije sa ovim klasama su:
  - *weekdays()*,
  - *months()* i
  - *quarters()*.
- Funkcija *Sys.time()* daje trenutno vreme i njen rezultat je POSIXct.
- Šta se dobija ako se primeni *unclass()* funkcija na POSIXct podatak o vremenu? Broj sekundi od 01.01.1970.

strptime() funkcija

strptime {base}

R Documentation

Date-time Conversion Functions to and from Character

Description

Functions to convert between character representations and objects of classes "POSIXlt" and "POSIXct" representing calendar dates and times.

Usage

```
## S3 method for class 'POSIXct'  
format(x, format = "", tz = "", usetz = FALSE, ...)  
## S3 method for class 'POSIXlt'  
format(x, format = "", usetz = FALSE, ...)  
  
## S3 method for class 'POSIXt'  
as.character(x, ...)  
  
strptime(x, format = "", tz = "", usetz = FALSE, ...)  
strptime(x, format, tz = "")
```

- Ova funkcija se koristi ako su datum i vreme napisani u drugačijem formatu.
- Za detalje korišćenja ove funkcije pogledati *?strptime*.
- Da li postoji nulta godina? Pogledati: https://en.wikipedia.org/wiki/Year_zero

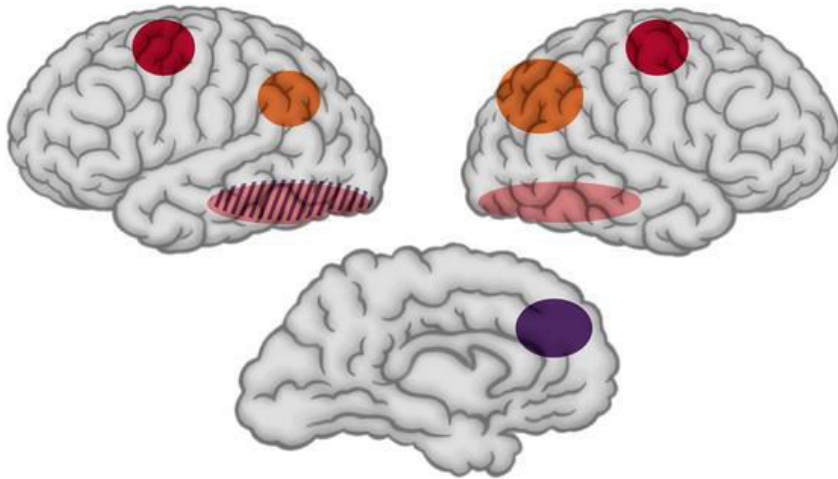

Operacija za klase datum i vreme

```
> datum1 <- as.Date("1997-05-12")
> datum2 <- as.Date("2017-02-20")
> datum2 - datum1
Time difference of 7224 days
> |
```

- Nad podacima tipa datum i vreme mogu se koristiti aritmetičke i logičke operacije.
- Treba voditi računa da se sve operacije sa datumima i vremenima rade nad objektima koji pripadaju istim klasama.
- Ne treba voditi računa o vremenskim zonama i o prestupnim godinama, jer se to dešava automatski. Prestupna godina = *leap year* (eng).
- DODATNO: Datum iz 1997. godine predstavlja datum kada je R postao deo GNU projekta ([https://en.wikipedia.org/wiki/R_\(programming_language\)](https://en.wikipedia.org/wiki/R_(programming_language))), a datum iz 2017. godine je datum početka letnjeg semestra u školskoj 2016/2017. godini kada je uveden TOBS predmet.

Vreme i mozak

Vision (150 ms)

- Arabic Digits
- Arabic Digits, Spelled Numbers
- Comparison (190 ms)
- Movement (330 ms)
- Error correction (470 ms)

- Kad smo kod vremena, datuma i brojeva...
- Na slici su prikazane regije u mozgu koje su aktivne tokom zadatka poređenja brojeva primenom EEG (elektroencefalografije) i fMRI (funkcionalne magnetske rezonance).
- Istraživanju je predstavljeno u radu:
  - Posner, Michael I. "Timing the brain: Mental chronometry as a tool in neuroscience." *PLoS Biol* 3.2 (2005): e51. doi: [10.1371/journal.pbio.0030051](https://doi.org/10.1371/journal.pbio.0030051)
- Mentalna hronometrija!

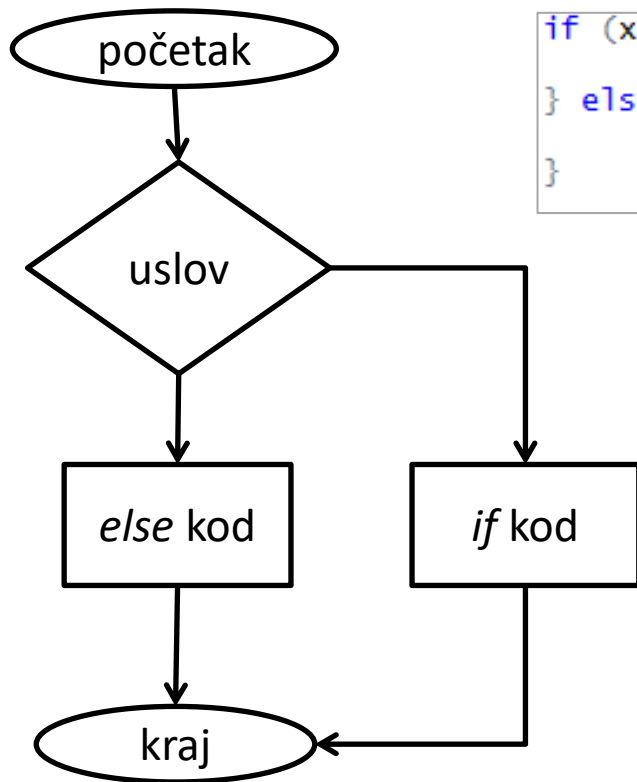
Kontrolne strukture

- Kontrolne strukture u R-u su:
  - *If/else, for, while, repeat, break, next, return*

Modifikovana slika: Control of Aftab Uzzaman; Flickr <https://www.flickr.com/photos/aftab/6671583743/>; CC BY-NDC2.0

Kontrolne strukture


```
if (x > 3) {  
  y <- "vece0d3"  
} else {  
  y <- "manjeIliJednako3"  
}  
  
y <- if (x > 3) {  
  "vece0d3"  
} else {  
  "manjeIliJednako3"  
}
```

- *if-else* struktura je najčešće korišćena struktura u svim programskim jezicima.
- U R-u postoji i nešto drugačiji zapis u odnosu na druge programske jezike – pogledati sliku gore.
- Zagrade { } se koriste kao početak i kraj niza komandi koje je potrebno izvršiti unutar strukture.
- *else* deo nije neophodan – pogledati sliku levo.

for petlja

```
> for (i in 1:10) {  
+   print(i)  
+ }  
[1] 1  
[1] 2  
[1] 3  
[1] 4  
[1] 5  
[1] 6  
[1] 7  
[1] 8  
[1] 9  
[1] 10
```

```
x <- c("a", "u", "t", "o", "m", "a", "t", "i", "k", "a")  
  
# prvi način  
for (i in 1:10) {  
  print(x[i])  
}  
  
# drugi način  
for (i in seq_along(x)) {  
  print(x[i])  
}  
  
# treći način  
for (letter in x) {  
  print(letter)  
}  
  
# skraćeno  
for (i in 1:10) print(x[i])
```

- *for* petlja: najčešće korišćena petlja u R-u
- Iako zapis može biti jednostavan (u jednoj liniji) bez naznačenog početka i kraja tela petlje, preporuka je da se uvek koriste vitičaste zagrade { i }.
- Šta radi *seq_along()* funkcija?
- Koji je rezultat petlji koje su prikazane na slici desno? Šta bi se dobilo da umesto $x[i]$ stoji samo x ? Probajte sami!
- *For* petlje mogu biti ugnježdene (najviše 2-3 nivoa je preporučeno, zašto?)
- Da li iterator sme da bude i ?

while petlja

```
iterator <- 0
while (iterator < 5) {
  iterator <- iterator + 1
  print(iterator)
}
```

```
iterator <- 0
while (iterator < 5 && iterator >= 0) {
  iterator <- iterator + 1
  print(iterator)
}
```

- *While* petlja – ređe se koristi od *for* petlje. Zašto?
  - Zato što kao rezultat može dati beskonačnu petlju, što nije tako jednostavno ostvariti sa *for* petljom.
  - Nekada je to i korisno. Kod namenskih računarskih sistema na primer.
- R nema koncept inkrement operatora, ali se može definisati takva funkcija.
- Kako od *while* petlje koja je prikazana na slici “napraviti” beskonačnu petlju? *iterator <- Inf*
- *While* petlja može biti korisna kada se ne zna unapred broj iteracija.
- Ako se koristi *while* petlja sa većim brojem uslova, onda se uslovi proveravaju s leva na desno.

Petlje

```
x <- 0
repeat {
  print(x)
  x <- x + 1
  if (x > 10) {
    break
  }
}
```

- *repeat* petlja: je petlja koja se izvršava beskonačan broj puta, sve dok korisnik ne pozove funkciju *break()*.
- Zgodno je koristiti kod estimacije parametara: da li je neka vrednost “dovoljno blizu” definisanog praga, ali u tom slučaju je moguće koristiti i *while* petlju (ali i *for* petlju!).
- Kako bi se primer sa slike realizovao korišćenjem *for* petlje?
- Ako se konvergencija ne ispuni, onda postoji opasnost od beskonačne petlje. -> Trebalo bi postaviti bar još jedan uslov izlaska iz petlje.
- *break()* se može koristiti i sa bilo kojom drugom petljom.
- *next()* se može koristiti za preskakanje iteracije -> u kombinaciji sa *if-else* strukturom može se preskočiti i >1 iteracije.
- *return()* vraća konačnu vrednost i izlazi iz funkcije (prekida tok funkcije).

Rezime

- U R-u postoje posebne vrste podataka koje se koriste za smeštanje podataka o vremenu i datumu. Takođe, nad tim podacima se mogu vršiti standardne funkcije (oduzimanje, sabiranje i sl).
- Kontrolne strukture su korisne jer mogu da omoguće kontrolu nad izvršavanjem programskog koda.
- Poželjno je koristiti *for* petlju kad god je to moguće u kombinaciji sa *if-else* strukturom, kako bi se izbegla beskonačna petlja.

dplyr paket

- Ovaj paket se koristi za rad sa *data frame* podacima.
- Pretpostavke koje bi trebalo da važe za podatke na kojima se primenjuju funkcije dplyr (od eng. *deep layer*) paketa su:
  - postoji jedna opservacija po vrsti (kao u podacima iz datoteke “EMG.txt” – jedna vrsta predstavlja izmerene podatke u jednom vremenskom trenutku ili na jednom ispitaniku)
  - svaka kolona predstavlja neku promeljivu (merni kanal u slučaju podataka u datoteci “EMG.txt”)
  - i druge slične pretpostavke.
- Ovaj paket je razvio Hadley Wickham (Rstudio, <https://cran.r-project.org/web/packages/dplyr/dplyr.pdf>). Ne postoji nova funkcionalnost u odnosu na osnovne funkcije u R-u, ali su postojeće dodatno poboljšane. Mnoge funkcije su razvijene u C++, pa je izvršavanje tih funkcija relativno brzo, a kod efikasniji.

dplyr funkcije

- Osnovne funkcije koje se koriste u ovom paketu su:
  - *select()*: za odabir podskupa kolona
  - *filter()*: za odabir podskupa vrsta na osnovu logičke operacije
  - *arrange()*: da se promeni redosled vrsta (oprezno!)
  - *rename()*: da se preimenuju imena promenljivih (preporučeno!)
  - *mutate()*: da se dodaju nove kolone ili da se promene postojeće (preporučeno!)
  - *summarise()*: automatsko generisanje deskriptivne (opisne) statistike na nekom skupu podataka (srednja vrednost, standardna devijacija i sl.)
- Postoji i drugačija *print()* funkcija koja automatski “sprečava” korisnika da odštampa preveliki broj podataka.
  - U velikom broju slučajeva nema puno smisla da se štampaju svi mogući podaci u konzoli R-a.

dplyr instalacija

```
> install.packages("dplyr")
Installing package into 'C:/Users/Nadica Miljkovic/Documents/R/win-library/3.2'
(as 'lib' is unspecified)
also installing the dependency 'BH'

trying URL 'https://cran.rstudio.com/bin/windows/contrib/3.2/BH_1.60.0-2.zip'
Content type 'application/zip' length 15529294 bytes (14.8 MB)
downloaded 14.8 MB

trying URL 'https://cran.rstudio.com/bin/windows/contrib/3.2/dplyr_0.5.0.zip'
Content type 'application/zip' length 2520739 bytes (2.4 MB)
downloaded 2.4 MB

package 'BH' successfully unpacked and MD5 sums checked
package 'dplyr' successfully unpacked and MD5 sums checked

The downloaded binary packages are in
  C:\Users\Nadica Miljkovic\AppData\Local\Temp\Rtmp0c1u8N\downloaded_packages
> library(dplyr)

Attaching package: 'dplyr'

The following objects are masked from 'package:stats':

  filter, lag

The following objects are masked from 'package:base':

  intersect, setdiff, setequal, union

> |
```

- Na slici je prikazano kako se instalira dplyr paket.
- Prilikom koršćenja funkcionalnosti nekog od R paketa (koji nije osnovni paket) potrebno je pozvati funkciju *library()*.
- Paket može da se instalira i sa GitHub-a pozivanjem komande *install_github("hadley/dplyr")*.

GitHub?

How people build software

Millions of developers use GitHub to build personal projects, support their businesses, and work together on open source technologies.

Use at least one letter, one numeral, and seven characters.

Sign up for GitHub

By clicking "Sign up for GitHub", you agree to our [terms of service](#) and [privacy policy](#). We'll occasionally send you account related emails.

- GitHub je repizitorijum koji se nalazi na [www, https://github.com/](https://github.com/) (slika *Fair use*).
- Nudi opciju slobodnih (eng. *free*) repizitorijuma na kojima se nalaze softverski projekti otvorenog koda.
- U aprilu 2016. GitHub je imao 14 miliona korisnika i 35 miliona repizitorijuma što ga čini najvećim mestom za skladištenje kodova (izvor: <https://en.wikipedia.org/wiki/GitHub>), a u junu 2018. je imao 28 miliona korisnika i 57 miliona repozitorijuma (od kojih je 28 miliona javnih repozitorijuma).
- Sasvim je moguće da ćete koristiti Git tehnologiju na poslu.
- Verzionisanje koda i kolaborativni rad su samo neke od prednosti.

Podaci

- Upotreba dplyr paketa će biti prikazana na primeru studije spavanja.
- Podaci ove studije pod nazivom “Reaction times in a sleep deprivation study” su dostupni na:
<https://vincentarelbundock.github.io/Rdatasets/datasets.html>, pristupljeno 17.03.2024.
  - Opis dostupnih podataka iz ove studije se može naći na:
<https://vincentarelbundock.github.io/Rdatasets/doc/lme4/sleepstudy.html>, pristupljeno 17.03.2024.
  - Rad u kome su opisani rezultati ove studije: Belenky, Gregory, et al. "Patterns of performance degradation and restoration during sleep restriction and subsequent recovery: A sleep dose-response study." *Journal of sleep research* 12.1 (2003): 1-12, <https://doi.org/10.1046/j.1365-2869.2003.00337.x>

Podaci

sleepstudy.csv (read-only) - LibreOffice Calc

File Edit View Insert Format Styles Sheet Data Tools Window Help

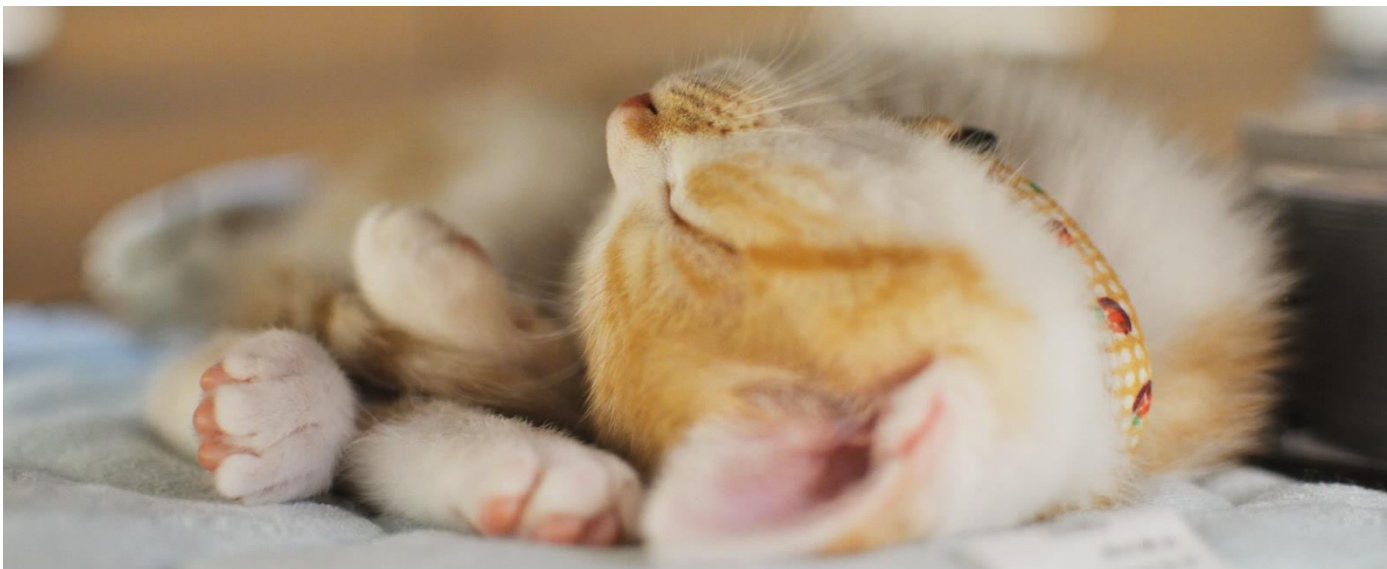
A1 fx Σ =

This document is open in read-only mode.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1		Reaction	Days	Subject						
2	1	249.56	0	308						
3	2	258.7047	1	308						
4	3	250.8006	2	308						
5	4	321.4398	3	308						
6	5	356.8519	4	308						
7	6	414.6901	5	308						
8	7	382.2038	6	308						
9	8	290.1486	7	308						
10	9	430.5853	8	308						
11	10	466.3535	9	308						
12	11	222.7339	0	309						
13	12	205.2658	1	309						
14	13	202.9778	2	309						
15	14	204.707	3	309						
16	15	207.7161	4	309						

Studija spavanja

- Ova studija je realizovana na 66 zdravih ispitanika.
- Ispitanici su podeljeni u grupe koje su 7 dana imale 3, 5, 7 i 9 sati sna. Nakon toga, svi ispitanici su tri dana spavali po 8 sati. Postojalo je par inicijalnih dana pripreme.
- Ocena uticaja sna na ispitanike je realizovana pomoću PVT (eng. *Psychomotor Vigilance Task*). PVT meri vreme reakcije na vizuelni stimulus. Ovaj test je trajao 10 min i podaci koji su dostupni predstavljaju usrednjene vrednosti za jedno merenje za jednog ispitanika.
- Na raspolaganju za obradu je 180 merenja na 18 ispitanika.
- U studiji koja je publikovana, osim PVT, mereni su i polisomnografski podaci (EEG, EMG, EKG i EOG).

PVT

- PVT je standardizovan test koji se koristi za merenje vremena reakcije subjekta na vizuelni stimulus (https://en.wikipedia.org/wiki/Psychomotor_vigilance_task).
- U studiji koja je ovde predstavljena, vizuelni stimulus je bio LED indikator. Može se relativno jednostavno projektovati i aplikacija na računaru, ali i na mobilnom telefonu za *self-assessment*.
- Vrlo često se koristi u svemirskim stanicama, jedan je od testova koje NASA (eng. *National Aeronautics and Space Administration*) redovno primenjuje.
- Primer testa: <https://youtu.be/KT7A4e6hUf0>, Psychomotor Vigilance Test (PVT)- Joggle Research for iPad by Joggle Research, Published on July 29, 2013, Assessed on March 14, 2019.

Podaci u studiji

```
> dat <- read.csv("sleepstudy.csv")
> dim(dat)
[1] 180  4
> str(dat)
'data.frame':  180 obs. of  4 variables:
 $ X      : int  1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 ...
 $ Reaction: num  250 259 251 321 357 ...
 $ Days    : int  0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 ...
 $ Subject : int  308 308 308 308 308 308 308 308 308 308 ...
> names(dat)
[1] "X"          "Reaction" "Days"      "Subject"
> class(dat$X)
[1] "integer"
> class(dat$Reaction)
[1] "numeric"
> class(dat$Days)
[1] "integer"
> class(dat$Subject)
[1] "integer"
>
```

- Podaci su smešteni u datoteci "sleepstudy.csv".
- Sastoje se iz 4 kolone i 180 merenja. Prva kolona odgovara rednom broju merenja, druga kolona vremenu reakcije (u ms), treća kolona broju dana tokom kojih je ispitanicima bio smanjen broj sati provedenih u snu i u četvrtoj koloni se nalazi broj subjekta.
- NAPOMENA: Ovde su dostupni podaci o ispitanicima čiji je san trajao 0-tog dana 8 sati, a kasnije 3 sata. *Reaction* se odnosi na usrednjenu vrednost svih dnevnih testova. Ovaj deo studije sadrži ukupno 18 subjekata.

dplyr: funkcija *select()*

```
> ?select
> # ako želim da odaberem (u ovom slučaju da prikažem) samo
> # podatke od Days do Subject
> tail(select(dat, Days:Subject))
  Days Subject
175   4     372
176   5     372
177   6     372
178   7     372
179   8     372
180   9     372
> # ili bez ovih kolona
> tail(select(dat, -(Days:Subject)))
  X Reaction
175 175 287.1726
176 176 329.6076
177 177 334.4818
178 178 343.2199
179 179 369.1417
180 180 364.1236
> # ili dve bilo koje kolone
> tail(select(dat, Reaction, subject))
  Reaction Subject
175 287.1726     372
176 329.6076     372
177 334.4818     372
178 343.2199     372
179 369.1417     372
180 364.1236     372
```

- Funkcija *select()* omogućava da se odabere određeni podskup podataka sa kojim želimo da radimo (na kome se primenjuje željena analiza podataka).
- Ova funkcija se može koristiti i za “izbacivanje” podskupa podataka. Postoji niz argumenata ove funkcije koje bi trebalo proučiti za jednostavno korišćenje, na primer *ends_with* ili *starts_with* i sl.

dplyr: funkcija *filter()*

```
> ?filter
> ?subset
> # može da se napravi podskup podataka
> # tako da je reactionTime > 350 ms
> datf <- filter(dat, Reaction > 350)
> head(datf)
  X Reaction Days Subject
1  5 356.8519   4    308
2  6 414.6901   5    308
3  7 382.2038   6    308
4  9 430.5853   8    308
5 10 466.3535   9    308
6 40 354.0487   9    330
> # ako imam dva uslova, pa na primer
> datf1 <- filter(dat, Reaction > 350
+                & Reaction < 400)
> head(datf1)
  X Reaction Days Subject
1  5 356.8519   4    308
2  7 382.2038   6    308
3 40 354.0487   9    330
4 50 371.5811   9    331
5 70 362.0428   9    333
6 80 377.2990   9    334
```

- Na slici je prikazano kako se koristi *filter()* funkcija.
- Ova funkcija je slična *subset()* funkciji u osnovnom R paketu.
- Unutar ove funkcije mogu da postoje i logički uslovi (jedan ili više).

dplyr: funkcija *arrange()*

```
> ?arrange
> # ako se podaci raspoređuju
> # prema broju dana
> # days of sleep deprivation
> datNew <- arrange(dat, Days)
> head(dat, 4L)
  X Reaction Days Subject
1 1 249.5600    0    308
2 2 258.7047    1    308
3 3 250.8006    2    308
4 4 321.4398    3    308
> head(datNew, 4)
  X Reaction Days Subject
1  1 249.5600    0    308
2 11 222.7339    0    309
3 21 199.0539    0    310
4 31 321.5426    0    330
> tail(datNew, 4)
  X Reaction Days Subject
177 150 366.5131     9    369
178 160 372.2288     9    370
179 170 369.4692     9    371
180 180 364.1236     9    372
> # u obrnutom redosledu
> # descending
> datNew1 <- arrange(dat, desc(Days))
> tail(datNew1, 3)
  X Reaction Days Subject
178 151 225.2640     0    370
179 161 269.8804     0    371
180 171 269.4117     0    372
```

- Na slici je prikazano kako se koristi *arrange()* funkcija.
- Mogu se pojedini podaci rasporediti po rastućem ili opadajućem redosledu.
- Ovo nije poželjno primenjivati na podacima koji su mereni kao npr. EMG signali, ali na podacima o subjektima (da se preurede po polu, težini, visini, određenim kliničkim parametrima ima smisla primeniti ovu funkciju).

dplyr: funkcija *rename()*

```
> ?rename
> # X je samo redni broj merenja
> # nema smisla da ostane pod tim
> # imenom
> datNew2 <- rename(dat, Num = X)
> head(dat, 4)
  X Reaction Days Subject
1 1 249.5600    0    308
2 2 258.7047    1    308
3 3 250.8006    2    308
4 4 321.4398    3    308
> head(datNew2, 4)
  Num Reaction Days Subject
1   1 249.5600    0    308
2   2 258.7047    1    308
3   3 250.8006    2    308
4   4 321.4398    3    308
```

- Na slici je prikazano kako se koristi *rename()* funkcija.
- Kao i sa ostalim dplyr funkcijama, ovo se relativno jednostavno radi ako za to postoji posebna funkcija.
- Poželjno je da promenljive imaju što je moguće logičnija i opisna imena, kako bi se omogućilo jednostavno deljenje podataka i koda, ali i manipulacija sa podacima i dalja analiza.

dplyr: funkcija *mutate()*

```
> ?mutate
> # kako normalizovati podatke u odnosu na srednju vrednost
> # da li je to ovde potrebno?
> datNew3 <- mutate(dat, Reaction = Reaction - mean(Reaction, na.rm = T))
> head(dat, 3)
  X Reaction Days Subject
1 1 249.5600   0    308
2 2 258.7047   1    308
3 3 250.8006   2    308
> head(datNew3, 3)
  X Reaction Days Subject
1 1 -48.94789   0    308
2 2 -39.80319   1    308
3 3 -47.70729   2    308
>
> # Reaction je u ms, ali može biti i u sekundama
> datNew4 <- mutate(dat, Reaction = Reaction / 1000)
> head(dat, 3)
  X Reaction Days Subject
1 1 249.5600   0    308
2 2 258.7047   1    308
3 3 250.8006   2    308
> head(datNew4, 3)
  X Reaction Days Subject
1 1 0.2495600   0    308
2 2 0.2587047   1    308
3 3 0.2508006   2    308
> # može i
> head(select(datNew4, Reaction), 3)
  Reaction
1 0.2495600
2 0.2587047
3 0.2508006
```

- Na slici je prikazano kako se koristi *mutate()* funkcija.
- Oduzimanje srednje vrednosti od nekog merenja (centriranje promenljive).
- Šta znači argument *na.rm*?
- Postoji i *transmute()* funkcija koja omogućava da se iz niza promenljivih izostave netransformisane.

dplyr: funkcija *group_by()*

```
> # definisanje nove promenljive Reaction
> sum(is.na(dat$Reaction))
[1] 0
> mean(dat$Reaction)
[1] 298.5079
> ?group_by
> datNew5 <- mutate(dat,
+                   Reaction = factor(1*(Reaction > mean(Reaction, na.rm = T))
+                   labels = c("short", "long")))
> head(dat, 4)
  X Reaction Days Subject
1 1 249.5600  0    308
2 2 258.7047  1    308
3 3 250.8006  2    308
4 4 321.4398  3    308
> head(datNew5, 4)
  X Reaction Days Subject
1 1  short  0    308
2 2  short  1    308
3 3  short  2    308
4 4  long  3    308
> # grupisanje prema novoj promenljivoj
> datGroup <- group_by(datNew5, Reaction)
> head(datGroup)
Source: local data frame [6 x 4]
Groups: Reaction [2]

  X Reaction Days Subject
<int> <fctr> <int> <int>
1     1  short     0     308
2     2  short     1     308
3     3  short     2     308
4     4   long     3     308
5     5   long     4     308
6     6   long     5     308
```

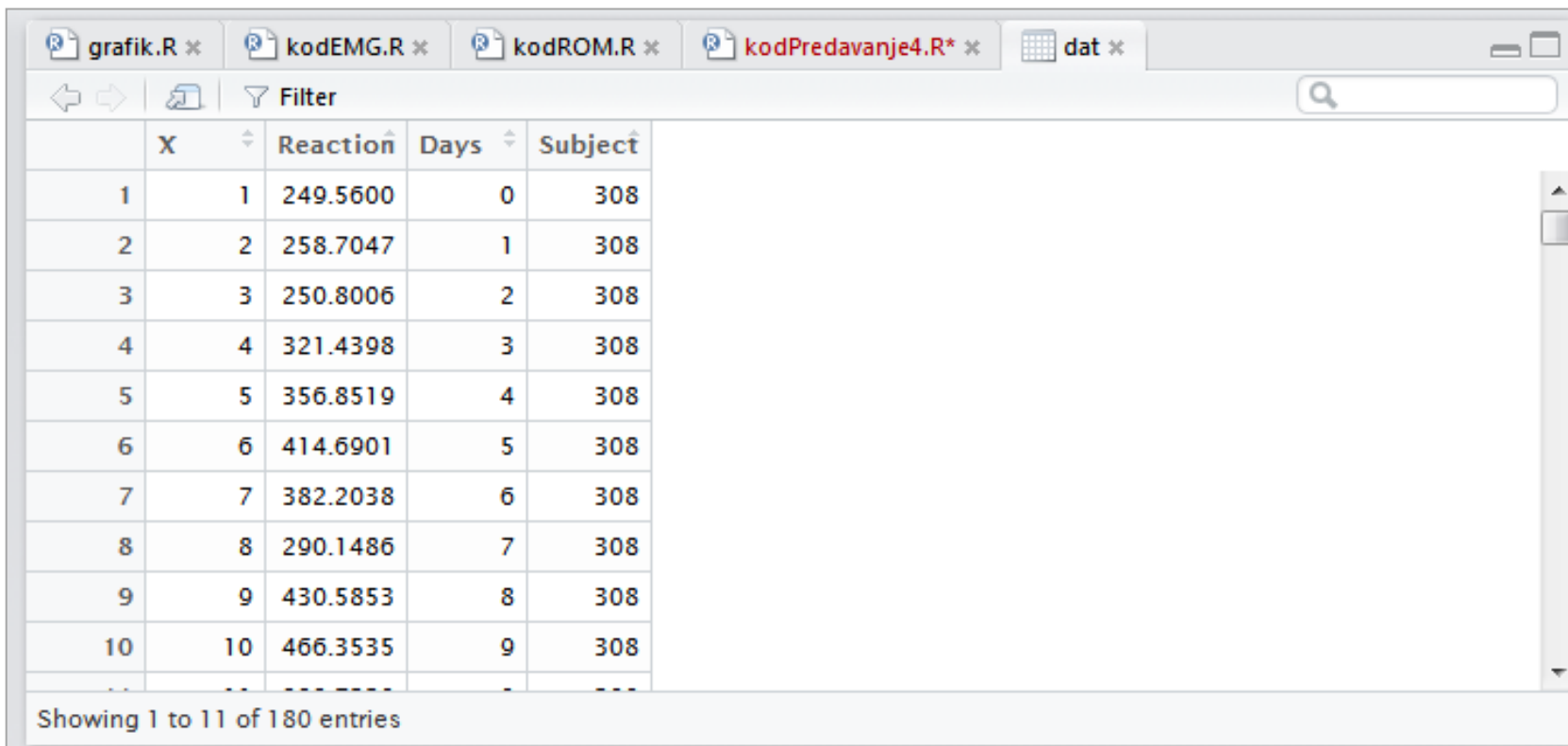
- Na slici je prikazano kako se koristi *group_by()* funkcija.
- Ako postoji potreba da se određena analiza primeni na podskupu podataka, na primer *summarise()* da se primeni na podskupu, onda je zgodno napraviti najpre odgovarajući podskup sa *group_by()* funkcijom koju treba kombinovati sa nekom drugom funkcijom koja se bavi analizom signala.

dplyr: funkcija *summarise()*

```
> ?summarise
> summarise(datGroup, Days = mean(Days))
# A tibble: 2 x 2
  Reaction    Days
  <fctr>    <dbl>
1   short  3.277228
2    long  6.063291
> summarise(datGroup, Days = median(Days))
# A tibble: 2 x 2
  Reaction  Days
  <fctr> <int>
1   short     3
2    long     7
>
```

- Na slici je prikazano kako se koristi *summarize()* funkcija.
- Primetiti da se ova funkcija koristi u kombinaciji sa izlazom iz *group_by()* funkcije.
- Šta znače podaci koji su dobijeni primenom ove funkcije na studiju spavanja?

Funkcija *View()*

The screenshot shows the R Studio interface with several open files: grafik.R, kodEMG.R, kodROM.R, kodPredavanje4.R*, and dat. The View window displays a data frame with the following columns: X, Reaction, Days, and Subject. The data is presented in a table format with 11 rows visible, showing a linear relationship between X and Reaction, and a linear increase in Days from 0 to 9. The Subject column is constant at 308. The status bar at the bottom indicates 'Showing 1 to 11 of 180 entries'.

	X	Reaction	Days	Subject
1	1	249.5600	0	308
2	2	258.7047	1	308
3	3	250.8006	2	308
4	4	321.4398	3	308
5	5	356.8519	4	308
6	6	414.6901	5	308
7	7	382.2038	6	308
8	8	290.1486	7	308
9	9	430.5853	8	308
10	10	466.3535	9	308

- Omogućava da se podaci pregledaju tabelarno.
- Primer kako izgleda rezultat *View(dat)* komande je prikazan na slici.
- Funkcija je primenjena na podacima iz studije spavanja. Ova funkcija ne pripada dplyr paketu, ali se često koristi u kombinaciji sa drugim funkcijama iz dplyr paketa.
- Može se koristiti i za pregled promenljivih klikom na *data frame* u odgovarajućoj kartici R Studija, ali je pogodnije da se koristi u kodu.

Pipeline

- Pipeline operator `%>%` omogućava da se veći broj funkcija realizuje unutar jedne sekvence
- Na primer, ako postoji poziv ugnježenih funkcija kao što je:
  - **`third(second( first(x) ))`**
- onda se te funkcije mogu pozvati na sledeći način:
  - **`first(x) %>% second %>% third`**
- Pogodno je koristiti Pipeline, iz sledećih razloga:
  - ne koriste se nikakve pomoćne promenljive,
  - zapis je elegantniji (mogu se izostaviti pojedini argumenti) i
  - zapis je razumljiviji.

Uvoz i manipulacija podacima

- Najjednostavnije je koristiti dplyr paket (slika paketa u gornjem desnom uglu je preuzeta sa <https://rstudioblog.files.wordpress.com/2014/10/datacamp-dplyr.png?w=350&h=200&crop=1>, pristupljeno 17. marta 2023. godine).
- U računarskoj tehnici pipeline se koristi kao termin za skup procesirajućih elemenata koji su povezani redno (tako da je izlaz prvog elementa ulaz drugog itd), izvor [https://en.wikipedia.org/wiki/Pipeline_\(software\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Pipeline_(software)).

Pipeline primer

```
> dat %>% mutate(Reaction = factor(1*(Reaction > mean(Reaction)),
+                               labels = c("short", "long"))) %>%
+   group_by(Reaction) %>% summarise(Days = median(Days))
# A tibble: 2 × 2
  Reaction  Days
  <fctr> <int>
1   short     3
2    long     7
> |
```

- Na osnovu prethodnih podataka koji su dobijeni u studiji spavanja i na osnovu prethodnih operacija, realizovan je Pipeline kao na slici.
- Rezultat Pipeline-a prikazanog na slici može se i dodeliti promenljivoj po želji.
- Primetiti da postoji manji broj ulaznih parametara nego u primerima koji su pokazani ranije.
- Šta je rezultat ovog Pipeline-a?

Šta je *tibble*?

- To je tip podataka sličan *data frame*-u, samo sa nešto drugačijim osobinama.
- Često se kaže da je *tibble* moderan *data frame*, jer predstavlja nešto poboljšanu verziju *data frame*-a. Na primer, može sadržati kolone koje su tipa listi, te je prema tome donekle sličan strukturama i ćelijama u Matlabu.
- Više na: <https://cran.r-project.org/web/packages/tibble/vignettes/tibble.html> i na <http://www.sthda.com/english/wiki/tibble-data-format-in-r-best-and-modern-way-to-work-with-your-data> (pristupljeno 17. marta 2023. godine).
- Takođe, razlike između ovih tipova podataka mogu se pogledati na CRAN-u: posebno se odnose na podskup i recikliranje, <https://cran.r-project.org/web/packages/tibble/vignettes/tibble.html> (pristupljeno 17. marta 2024. godine).
- Zgodno je da znate da postoje.

Pipeline primer 2

```
> # Pipeline primer 2
> dat %>% mutate(Days = factor(1*(Days > 5),
+                               labels = c("short", "long"))) %>%
+   group_by(Days) %>% summarise(Reaction = mean(Reaction))
# A tibble: 2 x 2
  Days Reaction
<fctr>   <dbl>
1 short  277.7782
2 long   329.6024
> |
```

- Šta je rezultat ovog Pipeline-a?
- Šta to znači za PVT i za subjekte koji su učestvovali u ovoj studiji?
- Da li se brzina kojom mozak reaguje promenila sa brojem dana koje je subjekat proveo sa smanjenim snom?

dplyr dodatno

- Uz dplyr gramatiku, moguće je:
  - postići dodatnu funkcionalnost koja ovde nije prikazana (više na <https://cran.r-project.org/web/packages/dplyr/vignettes/dplyr.html>, pristupljeno u martu 2023. godine).
  - moguće je koristiti data.table paket u kombinaciji sa dplyr.
- Pored ovog paketa, postoje i drugi paketi koje vredi istražiti.
- SQL je programski jezik (od eng. *Structures Query Language*) koji se koristi za rad sa bazama podataka (više na: <https://en.wikipedia.org/wiki/SQL>).
- U dplyr paketu postoji funkcija *translate_sql()* za prevod R koda u SQL kod.

dplyr je deo tidyverse skupa paketa

Tidyverse

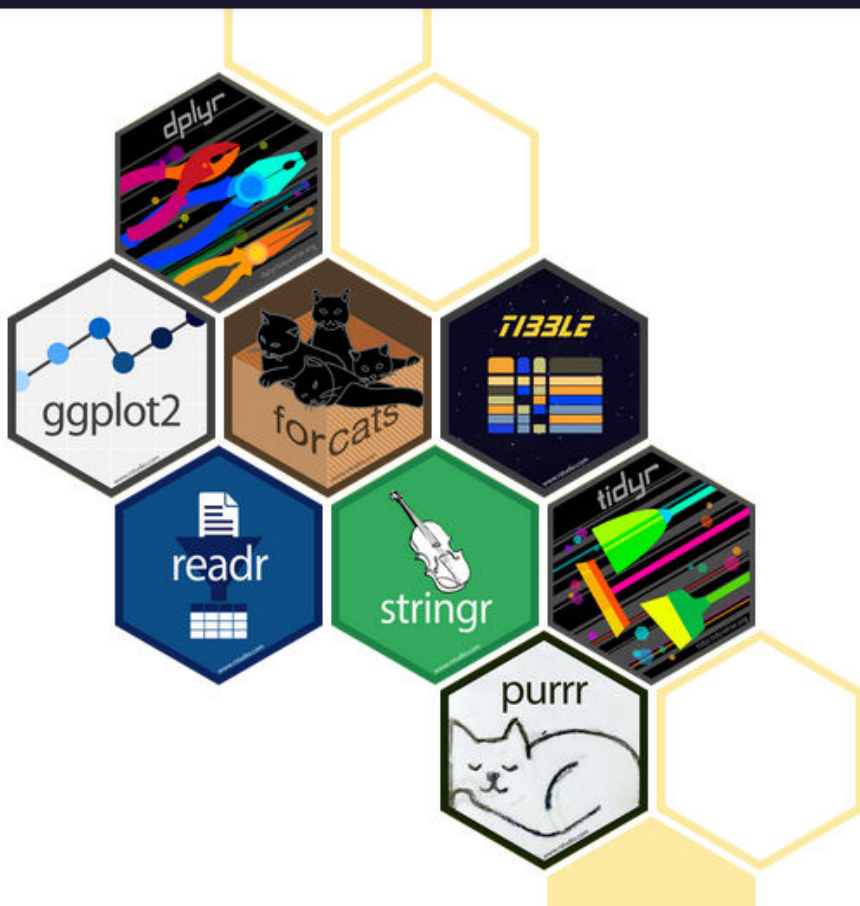
Packages

Blog

Learn

Help

Contribute

R packages for data science

The tidyverse is an opinionated **collection of R packages** designed for data science. All packages share an underlying design philosophy, grammar, and data structures.

Install the complete tidyverse with:

```
install.packages("tidyverse")
```


Rezime

- dplyr paket omogućava relativno jednostavnu manipulaciju podacima na relativno efikasan i brz način.
- Ta efikasnost se može poboljšati pomoću Pipeline operatora %>%.
- Studije spavanja koja je u ovoj lekciji korišćena kao primer biomedicinskih podataka je realizovana sa ciljem ocene promena u psihomotornom sistemu usled neredovnog spavanja kod zdravih ispitanika.
  - Rezultati ove studije su pokazali da se mozak adaptira/prilagođava na uslove smanjenog sna.
  - Takođe, period oporavka je duži što je vreme sna u kraće.